

"בין מסורת לחידוש" –

מסע המושבות של הרב קוק והרבנים לקירוב לבבות

שילוב היבטים רגשיים, כישורי חיים וערכים בהוראת היסטוריה בחמ"ד

כתיבה | שרית יפה, מדריכת פסיכופדגוגיה בשפ"י ובעבר מדריכת ערכים בלימודי היסטוריה בחמ"ד.

יעוץ דידקטי | בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד.

יעוץ היבטים רגשיים וכישורי חיים | יעל בריל, ממונה תחום כישורי חיים בשפ"י ואדווה זיידמן, מדריכה ארצית בכישורי חיים בשפ"י ומובילת התחום בחמ"ד.

אוכלוסיית יעד: כיתות י"א

משך הפעילות: כשני שיעורים

מטרות:

1. התלמיד יכיר את "מסע המושבות" ויעריך את חשיבותו.
2. התלמיד ייחשף להגותו של הרב קוק בנושא היחס לדעות שונות.¹
3. התלמיד יעמוד על המורכבות ביחסי דתיים-חילוניים בתקופת העלייה הראשונה והשנייה.
4. התלמיד יתנסה בהכרת והבנת הזולת.
5. התלמיד יעריך את ערך הסובלנות לזולת, ויפתח מיומנות תוך אישית ובין אישית של גלוי אמפתיה לזולת.

מקורות עיון:

לעיון נוסף:

1. הרב יובל שרלו במאמרו [סבלנות במשנת הרב קוק](#)
2. הסרט: הכל אנשים- הרב קוק. [חלק א](#), [חלק ב](#)
3. רוזנק אבינועם, (2006) "הרב קוק. פרקים מסדרת גדולי הרוח בעולם היהודי. הוצאת מרכז זלמן שז"ר.

¹ הגותו של הרב קוק היא מורכבת ורחבה. אנו נתייחס רק למעט ממנה. שער ג' - הכשרת הלבבות

מבנה השיעור:

- שלב א - פיתוח שיחה סביב מקור חזותי
- שלב ב - לימוד מקור מהגותו של הרב קוק
- שלב ג - מליאה
- שלב ד - עבודה בקבוצות
- שלב ה - איסוף וסיכום
- שלב ו - איסיף: מעגל סיכום

מהלך השיעור

שלב א - פיתוח שיחה סביב מקור חזותי

נתבונן בתצלום הבא:

(מתוך חוברת בהוצאת "אור האורות" לתיאור מסע המושבות)

? נשאל:

- מה מתואר בתמונה?
- האם ישנן דמויות אותן אנו מזהים?

! נשים לב לניגודיות הבאה לידי ביטוי בתמונה:

- בין החלוצים עם כלי העבודה, לעומת הרבנים עם ספרי קודש,
- בין הלבוש המסורתי ללבוש החלוצי.

שער ג' - הכשרת הלבבות

! נסביר: מדובר בשתי קבוצות עם ערכים שונה: מפגש בין רבנים ומתיישבים.²

! נברר: - מה היחס בין שתי הקבוצות? - כיצד אנו מסיקים זאת?

☒ שער:

מי לדעתכם יזם את המפגש? מה מטרת המפגש? האם מדובר במפגש מוצלח?
מהם לדעתכם הרגשות של קבוצה אחת כלפי רעותה? (ריחוק או קרבה, כבוד או עוינות, וכו')
אלו רגשות מעוררת בכם התמונה?

שלב ב - אימוץ מקור מפלגה של פני קוק

אחד מהמצולמים בתמונה היה הרב קוק, במהלך "מסע המושבות" שערך ב-1913 עם הרב
זוננפלד מהעדה החרדית, והרבנים הורביץ, ידלר וחרל"פ.

נלמד בזוגות את המקור הבא, אותו כתב הרב קוק בספרו "אגרות הראי"ה":

"נכון לנו להרחיב את דעתנו ולדון לכף זכות את כל האדם, גם בדרך רחוקה ונפלאה. לעולם לא
נכון לשכוח כי בכל מלחמה ממלחמות הדעות, אחרי שהתסיסה עוברת, מוצאים המבקרים בכל
הצדדים גם אורות וגם צללים. וברוח דעת ויראת ה' נדע שכל עלילות מצעדי גבר וכל הגיוני איש
ופעלם בעולם, בחוג גדול או קטן, הכל ערוך ומסודר מקורא הדורות מראש, לעזור ולשכלל העולם
ורמתו, להורחת אורו, ולעדוויי חשוכא' (להסיר החושך). ואם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד
אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו, ולדעת
תמיד שגם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום רחב בעולם. ורעיון זה, אע"פ שלא ימנע
אותנו מלהילחם על הקדוש והאמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מליפול ברשת הקטנות,
הזילות והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ רוח, מנוחת הנפש ובטחון בה' אוהב אמת, אשר לא
יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו"

(אגרות הראי"ה, ח"א עמוד שנד).

! דיון

• ננסה להבין יחד, למה התכוון הרב קוק בדבריו? מה משמעות הציטוט:

"צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו, ולדעת תמיד שגם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום
רחב בעולם."

• האם אנו מצליחים "לדעת שגם לרגשות ההפוכים משלנו יש מקום?"

• האם ניתן לתת לכך דוגמאות מחיי החברה לכך? מחיי הכיתה? מסיפור אישי?

! נשמע "סיפורי הצלחה" וננסה להוציא מהם:

² נציין כי לא מדובר רק בריחוק רעיוני אלא גם בריחוק גאוגרפי שידגש מעין במפה.
שער ג' - הכשרת הלבבות

- מה עזר לנו בדוגמאות ששמענו להצליח לתת מקום גם לרגשות הפוכים?
 - האם היה קושי להבין את הצד השני? כיצד התמודדנו?
- ! נבנה **מאגר כוחות** - נכתוב על הלוח את הדוגמאות להתמודדות שעלו בקבוצה, כגון: היכרות אישית, ניסיון אישי, הבנת הזולת, אמפטיה, אכפתיות, התעניינות וסקרנות, אמונה בזכות ובמתן כבוד לשונות של בני האדם וכו'.
- ! נברר האם ניתן להשתמש במאגר כוחות זה גם במצבי חיים אחרים? (המורה תשמע מספר דוגמאות)
- ! נבקש מהתלמידים להגדיר בכתב את המושג "סובלנות" לסיכום הנלמד עד כה.

נעזר במילון:

"סובלנות- טוֹלְרַנְטִיּוּת, חֶסֶר קִנְאוּת, הַפְרָה בְּזִכּוֹת קִיּוּמָן שֶׁל דְּעוֹת וְאֲמוּנוֹת זְרוֹת (מתוך מילון : אבן שושן)

! עיבוד ההגדרות

ניתן להנחות כך:

- **שלב 1.** כל תלמיד יכתוב הגדרה אישית.
- **שלב 2.** עבודה בזוגות או שלישיות- כל תלמיד יציג את ההגדרה לתלמיד היושב לצידו או לקבוצה קטנה וביחד יבנו הגדרה המשותפת לחברי הקבוצה.
- **שלב 3.** בשלב הבא נקיים "תערובת הגדרות"- כל קבוצה תכתוב את ההגדרה שלה על בריסטול ותתלה זאת במקום המיועד לכך בכיתה.
- **שלב 4.** חברי הכיתה יוזמנו להסתובב "בתערובת ההגדרות" ולהתבונן בהגדרות נוספות.

! ניתן לקיים דיון המזמן התבוננות רפלקטיבית על התהליך הקבוצתי המשותף של כתיבת ההגדרות תוך התייחסות לערך סובלנות:

- איך היה לכתוב הגדרה לבד ואיך נעשתה העבודה הקבוצתית?
- האם הגענו להסכמה בקלות? האם ההגדרה שכתבנו אכן מקובלת על כולנו?
- על מה התפשרנו?
- האם המהלך הקבוצתי הוא ביטוי לסובלנות?
- בתערובה - מה דומה ומה שונה בין ההגדרות השונות?
- מה הפתיע אותי לקרוא?
- אם הגדרה מסוימת הכעיסה אותי? מדוע?
- האם לאחר שראיתי הגדרות נוספות - הייתי מוסיף או משנה דבר מה בהגדרה שלי. מהו?

שער ג'- הכשרת הלבבות

[זל] עם הערות: בעצם הגדרתם רק את סובלנות. כלומר הגדרה 1. למה כתוב הגדרות? אולי צריך להוסיף גם הגדרה לאמפטיה.

אני לעצמי- אני וערך הסובלנות

! הזמנה להתבוננות אישית:

- מתי קל וטבעי לי להיות סבלני? כלפי מי או מה?
- מה מקדמת ומאפשרת התנהגות סובלנית?
- מתי קשה לי להיות סבלני? כלפי מי או מה?
- מה חוסם אותי או/ו מקשה עלי ברגעים האלו?
- מה יעזור לי לחזק את סובלנותי?

שאלה ג' - זיאא

! הסבר

במהלך השיעור ננסה לבחון את מסע המושבות ב-1913 לאור פסקה זו של הרא"ה.

בשנת 1913 יוצא הרב קוק בראש משלחת של חשובי הרבנים בארץ ישראל. הם מבקרים בעשרות יישובים של אנשי העלייה הראשונה והשנייה. המסע נמשך כחודש ימים. ככלל, התקבלו הרבנים בכבוד רב ובסבר פנים יפות. כאמור, למסע הצטרף הרב זוננפלד, מראשי העדה החרדית (לא ציוני³) והרבנים הורביץ, ידלין וחרל"פ. בכל המושבות ביקשו הרבנים להדגיש ולחזק את התחומים הבאים:

- א. חינוך הילדים - על ידי הכנסת מורים שומרי תורה ומצוות לבית הספר.
- ב. חיזוק שמירת השבת.
- ג. שמירת המצוות התלויות בארץ.

! דיון:

- מה לדעתך הייתה מטרת המסע?
- האם מדובר על מסע במטרה להשפיע ולחזק את לימוד התורה וקיום המצוות?
- האם מדובר במסע שמטרתו היכרות הדדית וקירוב לבבות? ואולי גם וגם?⁴

! משימה:

- צפה במפה המתארת את [מסלול המסע](#).
- כתוב את המקומות המרכזיים בהם ביקרו הרבנים.
- נסה לעמוד על התנאים הפיזיים של המסע (עגלות, סוסים, אמצעי תקשורת מוגבלים).

שאלה ד' - אבאדא בקאבא

³ נדגיש כי "מסע המושבות" הפגיש לא רק בין הרבנים לאנשי המושבות אלא גם בין רבני ה"יישוב הישן" לרבני ה"יישוב החדש". זו הזדמנות מרתקת ללימוד סובלנות גם בין הרבנים החרדים לציוניים.

⁴ נציין כי, הרב קוק פנה ב-1912 במכתב אל מתיישבי הגליל, וכתב: "הנה מאז באתי אל הקודש צמאה נפשי לבקר את מושבותיכם היקרות לראות את שלומכם [...] ואת שלום אדמת הקודש [...] לברך את כל מעשי ידיכם בארץ חמדה [...] עד כה עוד לא צלח חפצי בידי." (מתוך: רוזנק, א' (2006) "הרב קוק. הוצאת זלמן שז"ר)

! נחלק את הכיתה למספר קבוצות. כל קבוצה תקבל מקור (מקום) אחד ותלמד את הנאמר בו. (בכל מקום ישנו קישור למידע. התלמידים יכולים לשבת מול מחשב או שמראש המורה ייכנס לקישור וידפיס את המידע שיחולק לקבוצות):

! כל קבוצה תשלח נציג אחד שיתאר את הביקור מנקודת מבטם של הרבנים או המתיישבים תוך התייחסות לאירועים הבאים:

- חדרה- חינוך מעורב וחינוך לקיום תורה ומצוות.
- זכרון יעקב- תיאור הפולמוס לגבי מיקום הבימה בבית הכנסת וסירובם של הרבנים להתפלל בו. האם גם לסובלנות יש גבול?⁶
- מרחביה- "לא באנו להשפיע. באנו להיות מושפעים" (הרב קוק).
- פוריה- ריקוד הרב קוק עם המתיישבים ובלבושם.

הערה: יש חשיבות ליכולת של התלמיד להיכנס לדמותם של הרבנים או של המתיישבים ולספר את הסיפור מנקודת מבטם. לכן הסיפור יסופר בגוף ראשון.

☒ ניתן לשאול את התלמיד המציג:

- איך היה "להיכנס לנעלי האחר"?
- עם מה מדברי הדמות אני מסכים ועם מה לא?
- מה היה לי קשה?
- מה למדתי/הבנתי שלא היה מצליח להבין בדרכ אחרת?
- מה דעתי על השימוש במתודה זו?

! **שאלה לדיון במליאה:** היכולת להיכנס לנעליו של האחר נקראת אמפתיה, מה בין אמפתיה - היכולת להיות אמפתי כלפי האחר גם אם הוא שונה ממני לבין ערך הסבלנות לדעתכם?

שאב פ - איסוף איכא

⁵ "עתי בחצי היום הנני כותב לכם את רגשותי ממרחביה שבאנו היום בבוקר. קודם אור היום יצאנו מחיפה והתפללנו בעשרה על הרכבת והרב עלה לדוכן. על יד התחנה מצאנו איש אחד ממרחביה וירץ להגיד למרחביה. באו שוב רצים רוכבי סוס עם שתי עגלות של המושבה. על הדרך שרנו עוד הפעם שיר יבנה הגליל יאדיר הגליל וכו' עם רגשות של דמעות חמות שנפרץ מאתנו מרוב שמחה וגיל. רושם נפלא עשתה נסיעתנו על כל הפועלים הצעירים. בעת האוכל המתינו כל הפועלים אחרי אכילתם ושבתו מעבודתם יותר משעה לשמוע דרשת מרן הרב שהתלהב לפנייהם על דבר התרגשותו שמרגיש בצעד הראשון על הגליל, היחס בין יהודה לגליל, על דבר עשית הגשרים בין הפועל הצעיר להחסידי הישן, על דבר שמירת השבת ומאכלות אסורות ובסוף מחיאת כפיים סוערת. נפלא לראות הקיום המזהירים האטים הרועדים המבריקים בינינו לבין הפועלים הצעירים. כל רגשותי הקדושים האהובים, כל כך מתרבים על אהבת ארץ חמדה וקודש עבודת כפיים, מעוררים בי רגשות לירושלים לבית המקדש בית חיינו. אשרינו אשרינו.

(יעקב משה חרל"פ. אגרת מאת הרב חרל"פ לאחד מתלמידיו לאחר הביקור במרחביה)

⁶ הרב קוק מתייחס לכך ואומר:

"טעות מוחלטת היא ביד האומרים שצריך להניח את היד מאי השווי של הדעות, להניח אותן ביד הסבלנות הרחבה. הסבלנות תוכל לכל היותר להשקית מעט מריבה מעשית ורותחת. אבל לא תוכל לקשר את הלבבות ולאגד את החיים. הסבלנות נועדה להשלים בין אותם חילוקי הדעות, שהם ראויים להימצא מצד הטבע האנושי הבריא, ש"כשם שאין פרצופיהם שווים, כך אין דעותיהם שוות", אבל חלילה לה מלהיות הסבה הגורמת לעצלות בזכור הדעות והארתן, עד שתגן גם על הדעות המזיקות והבוסוריות" (מאמרי הראי"ה ב, עמ' 286).

"לא באנו להיות משפיעים, באנו להיות מושפעים" אומר הרב קוק לאחד מהמתיישבים במרחביה, לאחר שהלה התריס כנגד הרבנים וטען כי המתיישבים אינם שומרי תורה ומצוות ואינם חפצים בכך - ולפיכך אין טעם לביקור הרבנים.

"באנו להיות מושפעים מכם" - עונה לו הרב קוק. ללמוד מכם את חירות המחשבה, חיוניות היצירה, מרץ, עשייה, כנות, אהבת הארץ ועוד.

וודאי שהרב קוק רצה גם להשמיע ולהשפיע - אך לא מתוך ביטול האחר. אלא מתוך קבלה, הכרה והבנת האחר מתוך נקודת מבט אמפתית אשר מנכיחה את ערך הסובלנות בחיי ומסייעת לערך לבוא לידי ביטוי.

נראה כי הרב קוק רצה לקרב בין אנשי היישוב הישן לחלוצים, וכי ל"מסע המושבות" הייתה גם מטרה של קירוב לבבות וקיצור המרחק האנושי בין שתי החברות שהתחילו להתפתח בארץ.

! שאלה לסיכום:

- האם לדעתך, לאחר דברי נציגי הקבוצות, "מסע המושבות" אכן מהווה דוגמא לסובלנות בין דתיים וחילוניים? נמק.

שאלה ו-אסיף: אנחנו סיכום

! נבקש מכל תלמידי הכיתה לעמוד ולתת יד אחד לשני.

! כל תלמיד אומר מילה או משפט אחד שהוא לוקח לחייו בעקבות השיעור ולאחר מכן לוחץ את יד חברו – זה הסימן לחבר לומר את המשפט שלו.